

Bijlage HAVO

2025

tijdvak 1

geschiedenis

Bronnenboekje

bron 1

Tijdens de eerste reis (1497-1499) van de Portugese ontdekkingsreiziger Vasco da Gama naar India houdt soldaat Alvaro Velho voor zichzelf een reisverslag bij. In het reisverslag, dat in de negentiende eeuw voor het eerst wordt gepubliceerd, beschrijft Velho de voorbereiding van een ontmoeting tussen Da Gama en de koning van Calicut¹⁾.

De dag daarop had de bevelhebber [Da Gama] de volgende geschenken gereed liggen om aan de koning te sturen: twaalf lappen gestreepte katoen, verder nog een koffer met zes metalen waskommen, een kist suiker, twee vaatjes olijfolie en twee vaatjes honing. Omdat het in dit land het gebruik is dat men de koning niets brengt zonder eerst (...) zijn huisbediende, en vervolgens de wali²⁾ ervan in kennis te stellen, kwamen die bij ons langs. Ze begonnen om de geschenken te lachen. Zij zeiden dat men dit de koning niet kon aanbieden en dat de armste koopman die uit Mekka³⁾ kwam meer gaf dan dit. Als Vasco da Gama de koning geschenken wilde aanbieden, moest het van goud zijn.

noot 1 een stad in India, het huidige Kozhikode

noot 2 De wali is een belangrijke ambtenaar van de Indiase koning.

noot 3 een Arabische stad

bron 2

De Amsterdamse koopman Hans Bontemantel (1633-1688), schrijft over schuttersstukken¹⁾ na 1580:

Na 1580 zijn de compagnieën geschilderd op een andere wijze, te weten met musketten, hellebaarden en pieken²⁾, en de meesten die zijn afgebeeld zijn onbekend, behalve enige officieren. En enige tijd geleden zijn de oude schilderijen verplaatst, maar door het verkrijgen van meer kamers [in het gebouw van de schutterij] die ook met schutterstukken worden behangen, is daar netjes mee omgegaan en zijn de kamers en zalen bekleed met [de nieuwe] schilderijen die door de belangrijkste meesters gemaakt worden. (...) De schutters hebben de schilderijen zelf betaald.

noot 1 Een schuttersstuk is een schilderij waarop een schutterscompagnie staat afgebeeld.

Een schutterscompagnie is een groep burgers die zorgt voor orde, veiligheid en de verdediging van de stad.

noot 2 Dit zijn schiet- en steekwapens.

bron 3

In 1616 laat de Virginia Company een portret maken van Matoaka, de dochter van een inheemse Noord-Amerikaanse vorst:

Om het portret staat:

Matoaka, alias Rebecca, dochter van de machtige prins Powhatan, keizer van Virginia. Op de leeftijd van 21, in het jaar 1616.

Tekst onder het portret:

Matoaka alias Rebecca, dochter van de machtige prins Powhatan, keizer van Attanoughkomouck alias Virginia, bekeerd en gedoopt in het christelijk geloof en vrouw van de waardige heer John Rolfe¹⁾.

noot 1 John Rolfe is een Engelse kolonist in de kolonie Virginia in Noord-Amerika.

bron 4

In april 1787 schrijft Catharina de Grote, de vorstin van Rusland, in een brief aan graaf Piotr Roemjantsev:

Van de taken die ik je toevertrouw is de introductie van de variolatie¹⁾ tegen de pokken²⁾ één van de belangrijkste. De pokken bezorgen, zoals ze weten, groot leed onder vooral de gewone mensen. Een dergelijke variolatie zou overal gebruikelijk moeten zijn, en het is nu des te handiger omdat er in bijna alle districten artsen of medische begeleiders zijn, en er geen enorme uitgaven voor nodig zijn. Om hiervan een voorbeeld te geven: geef zo snel mogelijk in elke provinciestad bevel om de overbodig geworden kloosterwoningen of de kleine kloosters die gesloten zijn te tellen, en om een minimumaantal woningen te bouwen voor het tijdelijke verblijf van degenen die deze inenting niet thuis kunnen krijgen.

noot 1 Variolatie is een vorm van vaccinatie, waardoor mensen immuun worden voor een ziekte.

noot 2 De pokken is een zeer besmettelijke ziekte die kan leiden tot verminking en dood.

bron 5

Een gedeelte uit een verslag dat een fabrieksinspecteur in 1836 schrijft voor het Britse parlement:

Edelachtbare, in het geval van [het bedrijf] Taylor, Ibbotson & Co. heb ik het bewijsmateriaal uit de mond van de jongens zelf verkregen. Ze vertelden mij dat ze vrijdagochtend 27 mei om zes uur 's ochtends begonnen met werken en dat ze, met uitzondering van de maaltijden en een uur extra om middernacht, pas op zaterdagavond om vier uur stopten met werken, nadat ze twee dagen en een nacht bezig waren geweest.

Omdat ik nauwelijks kon geloven dat dit mogelijk was, stelde ik iedere jongen dezelfde vragen, en van iedereen kreeg ik dezelfde antwoorden. Ik ging toen het kantoor binnen om het logboek te bekijken, en in aanwezigheid van een van de meesters verwees ik naar de wreedheid van de zaak en zei ik dat ik dit zeker moest bestraffen met alle strengheid die in mijn macht lag. De heer Rayner, de gecertificeerde chirurg¹⁾, was hierbij aanwezig.

noot 1 Een gecertificeerde chirurg hield toezicht op de gezondheid van kinderen in fabrieken en moest misstanden melden aan de overheid.

bron 6

Lord George Hamilton is de Britse minister voor India. Hij beweert in 1901 dat de welvaart onder Indiërs is toegenomen. Hierop verschijnt in de *Prapancha Mitram*¹⁾ een artikel:

We [de redactie van de krant] zijn verbaasd om zo'n buitengewone uitspraak te horen, terwijl de Indiërs de afgelopen jaren voortdurend het slachtoffer waren van hongersnoden, pest en andere narigheden. Dit roept aan de ene kant onze woede op, maar maakt ons aan de andere kant ook aan het lachen. Als Lord George Hamilton echt denkt dat de Indiërs welvaart kennen, waarom gaan er dan duizenden bedelend om brood van deur tot deur? (...) Terwijl de Indiërs zuchten onder steeds meer zware belastingen, en duizenden omkomen van de honger, weten wij niet waar Lord George Hamilton zijn idee op baseert dat wij welvarender zijn geworden.

noot 1 Een krant die wordt geschreven door Indiërs en wordt verspreid in de provincie Madras (in India).

bron 7

Kartini is de dochter van een inlandse bestuurder in Nederlands-Indië. In 1899 schrijft ze in een brief aan de Nederlandse feministe Stella Hartshalt-Zeehandelaar:

Wijlen mijn grootvader (...), die een groot voorstander was van de vooruitgang, was de eerste Regent op Midden-Java, die zijn huis openstelde voor de gast van ver over zee: de Westerse beschaving. Al zijn kinderen, die allen een Europese opvoeding genoten, hebben of hadden (velen van hen zijn er niet meer) de liefde voor de vooruitgang van hun vader overgeërfd, en deze gaven op hun beurt hun kinderen dezelfde opvoeding, die zij zelf genoten hadden. Veel van mijn neven en al mijn oudere broers hebben de H.B.S.¹⁾ doorlopen - de hoogste inrichting van onderwijs die wij hier in Indië hebben, en de jongste van mijn drie oudere broers bevindt zich sinds ruim drie jaren ter voltooiing van zijn studie in Nederland, de twee anderen werken voor de overheid. Wij meisjes, geketend als we nog zijn aan oude gebruiken en gewoonten, hebben slechts weinig mogen profiteren van de vooruitgang, wat het onderwijs betreft. - Het was al een heel groot vergrijp tegen de zeden en gewoonten van mijn land, dat wij meisjes uit leren gingen en daarvoor elke dag het huis verlaten moesten om de school te bezoeken. Zie, de adat²⁾ van ons land verbiedt meisjes ten strengste uit hun huis te komen. Naar een andere plaats gaan mochten wij niet en de enige inrichting van onderwijs die ons stadje rijk is, is maar een gewone openbare lagere school voor Europeanen.

noot 1 een middelbare school

noot 2 In de adat zijn Indonesische gebruiken vastgelegd.

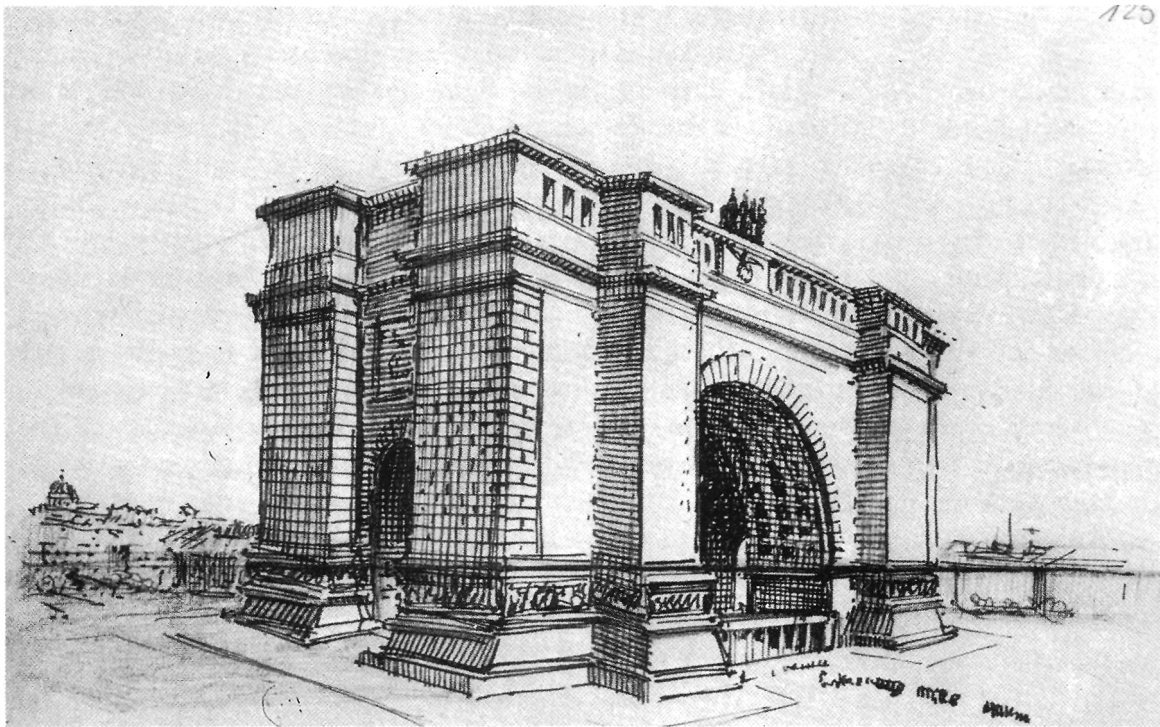
bron 8

In maart 1933 zoeken nationaalsocialistische ordetroepen naar communistische documenten in huizen van Joodse inwoners van het Duitse stadje Niederstetten. Hoewel ze geen documenten vinden, arresteren en mishandelen de ordetroepen toch tien Joodse mannen. Een Joodse inwoner vertelt hierover:

Daarna werden de slachtoffers die bijna niet meer konden staan naar de Raadskamer gebracht waar ze tegen een muur moesten staan - de 'Klaagmuur' noemden de nazi's het. Nadat ze gedwongen waren de Hitlergroet te brengen, mochten ze het stadshuis verlaten. De meesten van hen waren te zwak na de mishandeling en moesten naar huis worden gedragen door familieleden. Alle slachtoffers waren enkele weken onwel en eentje heeft zijn spraakvermogen verloren. Er moet gezegd worden dat de niet-Joodse bevolking van de stad, waarvan de meerderheid bij de verkiezingen van 5 maart op de nationaalsocialisten had gestemd, heel verontwaardigd was over wat er was gebeurd. Een oude inwoner zei: 'Hitler zou dit zeker hebben afgekeurd'.

bron 9

Adolf Hitler maakt in de jaren 1920 een schets van een triomfboog voor in Berlijn:

Toelichting:

Een triomfboog wordt geplaatst om een overwinning te herdenken. In dit ontwerp staan op de muren van de triomfboog de namen van 1,8 miljoen Duitse slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog gegraveerd.

Rechtsonder op de tekening staan mensen getekend om de grootte van de triomfboog te tonen.

bron 10

Het *Haarlems dagblad* schreef op 29 augustus 1950 over stakingen in Amsterdam:

Vervolgens sprak de heer B. Blokzijl van de C.P.N.¹⁾ uitvoerig over de stakingen. (...) 'Dit stakingsrecht' aldus de heer Blokzijl, 'wordt beantwoord met politieterror. In het cachot (gevangenis) liggen in elkaar gebeukte stakers, die alleen maar gebruikmaakten van hun democratisch recht tot staken.' Hij vergeleek het optreden van de politie met dat van de 'Grüne Polizei'²⁾ tijdens de Duitse bezetting en besloot zijn betoog met het indienen van een motie, waarin hij de directies van de scheepvaartondernemingen verzocht geen rancunemaatregelen³⁾ te nemen tegenover arbeiders die bij het conflict in de Amsterdamse haven betrokken waren.

noot 1 de Communistische Partij Nederland

noot 2 de nationaalsocialistische politie

noot 3 Rancune is wraak.

bron 11

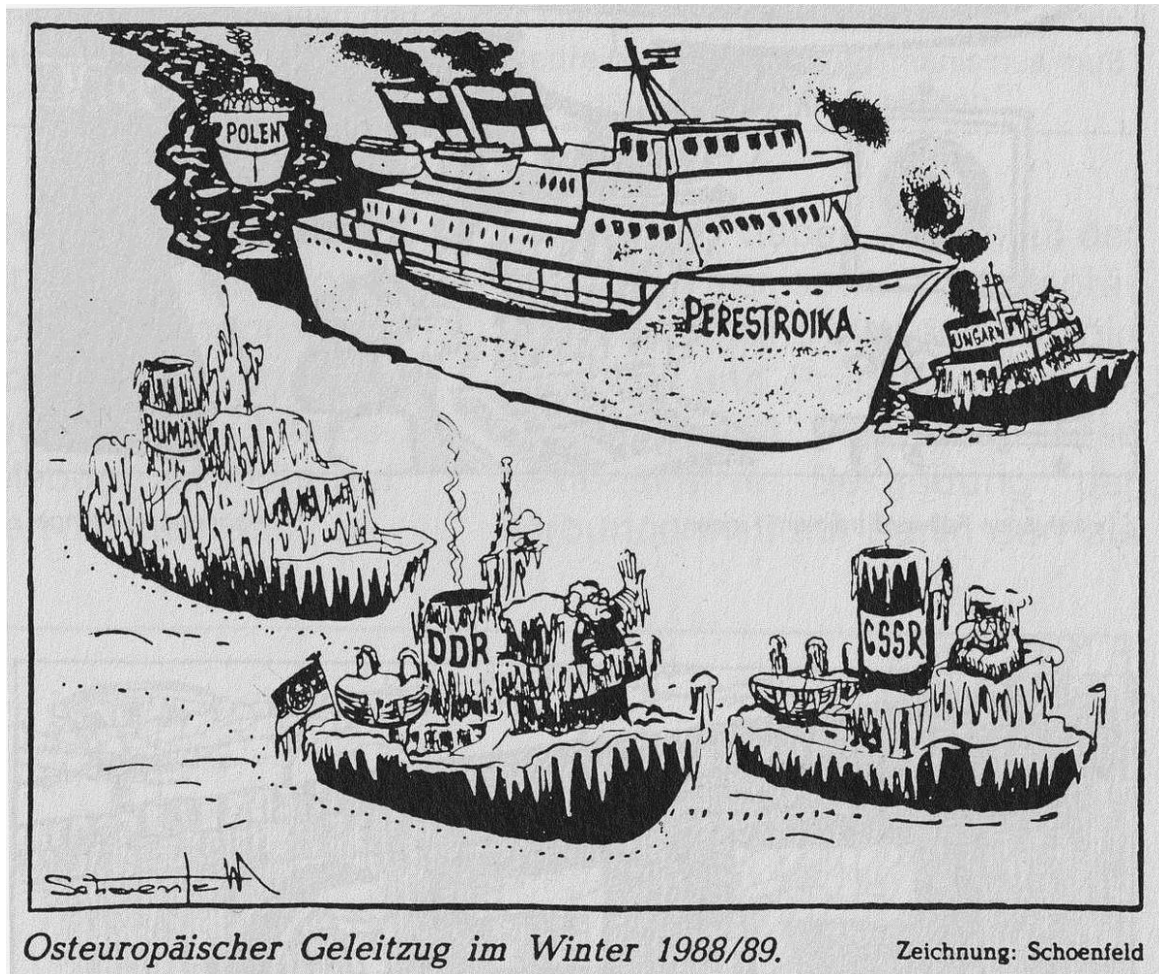
Op 21 april 1956 staat in *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad* een ingezonden brief van de lezer W. Sprenger:

Het lijkt me onjuist het onderscheid tussen de gehuwde en ongehuwde vrouw te negeren. (...) Het gaat hier over de gehuwde vrouw, die, juist omdat haar man, zoals ook de wet erkent, het hoofd van de echtvereniging is, niet dezelfde vrijheden geniet als haar ongehuwde zuster. Door haar huwelijk heeft zij zich aan een bepaald gezag onderworpen, waaraan de ongehuwde vrouw niet onderworpen is. Het feitelijk voorbijgaan aan dit onderscheid schijnt er op te wijzen, dat de minister géén praktische inhoud toekent aan de wettelijke erkenning van het 'primaatschap'¹⁾ van de man' in het huwelijk.

noot 1 oppergezag

bron 12

In december 1988 verschijnt deze prent van tekenaar Schoenfeld in de krant *Der Tagesspiegel*. De titel is: 'Oost-Europees konvooi in de winter van 1988/89':

Toelichting:

Op de schepen boven staat van links naar rechts: Polen, perestrojka, Hongarije.

Op de schepen onder staat van links naar rechts: Roemenië, DDR en CSSR (Tsjecho-Slowakije).

Op het dek van het schip van de DDR staat Erich Honecker.

bron 13

Op 1 april 2001 staat op de voorpagina van de Nederlandse krant *NRC* een artikel over een gebeurtenis in Amsterdam:

Honderd journalisten, vijftien cameraploegen en dertig fotografen uit binnen- en buitenland waren erbij. Van grote mediaconcerns als *Reuters*, *Associated Press*, de *BBC*, het Amerikaanse *ABC* en verslaggevers uit Spanje, Japan, Bulgarije, Engeland en België tot homobladen als de *Gay Times*, *Pink Paper* en *Diva*. Die belangstelling was precies de bedoeling. Natuurlijk, er waren vier hele blijde echtparen. Maar het door de *Gay krant* en het COC¹⁾ georganiseerde media-evenement had vooral tot doel een boodschap te verspreiden.

noot 1 Organisatie die zich inzet voor (de rechten van) homoseksuelen in Nederland.

Tijdvak 5

- het begin van de Europese overzeese expansie.
- het veranderende mens- en wereldbeeld van de renaissance en het begin van een nieuwe wetenschappelijke belangstelling.
- de hernieuwde oriëntatie op het erfgoed van de klassieke Oudheid.
- de protestantse reformatie die splitsing van de christelijke kerk in West-Europa tot gevolg had.
- het conflict in de Nederlanden dat resulteerde in de stichting van een Nederlandse staat.

Tijdvak 6

- het streven van vorsten naar absolute macht.
- de bijzondere plaats in staatkundig opzicht en de bloei in economisch en cultureel opzicht van de Nederlandse Republiek.
- wereldwijde handelscontacten, handelskapitalisme en het begin van een wereldeconomie.
- de wetenschappelijke revolutie.

Tijdvak 7

- rationeel optimisme en 'verlicht denken' dat werd toegepast op alle terreinen van de samenleving: godsdienst, politiek, economie en sociale verhoudingen.
- voortbestaan van het ancien régime met pogingen om het vorstelijk bestuur op eigentijdse verlichte wijze vorm te geven (verlicht absolutisme).
- uitbouw van de Europese overheersing, met name in de vorm van plantagekoloniën en de daarmee verbonden trans-Atlantische slavenhandel, en de opkomst van het abolitionisme.
- de democratische revoluties in westerse landen met als gevolg discussies over grondwetten, grondrechten en staatsburgerschap.

Tijdvak 8

- de industriële revolutie die in de westerse wereld de basis legde voor een industriële samenleving.
- discussies over de 'sociale kwestie'.
- de moderne vorm van imperialisme die verband hield met de industrialisatie.
- de opkomst van emancipatiebewegingen.
- voortschrijdende democratisering, met deelname van steeds meer mannen en vrouwen aan het politieke proces.
- de opkomst van politiek-maatschappelijke stromingen: liberalisme, nationalisme, socialisme, confessionalisme en feminisme.

Tijdvak 9

- de rol van moderne propaganda- en communicatiemiddelen en vormen van massaorganisatie.
- het in praktijk brengen van de totalitaire ideologieën communisme en fascisme/nationaalsocialisme.
- de crisis van het wereldkapitalisme.
- het voeren van twee wereldoorlogen.
- racisme en discriminatie die leidden tot genocide, in het bijzonder op de joden.
- de Duitse bezetting van Nederland.
- verwoestingen op niet eerder vertoonde schaal door massavernietigingswapens en de betrokkenheid van de burgerbevolking bij oorlogvoering.
- vormen van verzet tegen het West-Europese imperialisme.

Tijdvak 10

- de verdeling van de wereld in twee ideologische blokken in de greep van een wapenwedloop en de daaruit voortvloeiende dreiging van een atoomoorlog.
- de dekolonisatie die een eind maakte aan de westerse hegemonie in de wereld.
- de eenwording van Europa.
- de toenemende westerse welvaart die vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw aanleiding gaf tot ingrijpende sociaal-culturele veranderingsprocessen.
- de ontwikkeling van pluriforme en multiculturele samenlevingen.